

Wartości rodzinne, materialne i światopogląd a proces transmisji międzypokoleniowej

Family, material and worldview values
and the process of intergenerational transmission

Katarzyna Kamila Wałęcka-Matyja^a

^a Prof. ucz. dr hab. Katarzyna Kamila Wałęcka-Matyja, <https://orcid.org/0000-0001-8222-729X>
Instytut Psychologii, Wydział Nauk o Wychowaniu, Uniwersytet Łódzki

Abstrakt: Celem badań była analiza związków między wartościami rodzinnymi, materialnymi i światopoglądem rodziców i ich dorosłych dzieci. W badaniu uczestniczyło 68 rodziców (34 kobiet i 34 mężczyzn) oraz ich 51 dorosłych dzieci (33 kobiet oraz 18 mężczyzn). Rodzice znajdowali się w okresie średniej i późnej dorosłości (41-67 lat), natomiast ich dzieci były w okresie wczesnej dorosłości (18-30 lat). Wykorzystano następujące kwestionariusze psychologiczne Skalę Wartości Materialnych (MVS_PL) w polskiej adaptacji Górnik-Durose (2016), Skalę Założeń Wobec Świata w polskiej adaptacji Załuskiego i Gajdosza (2012), Skalę Familizmu w polskim opracowaniu Wałęckiej-Matyja (2020) oraz ankietę. Uzyskane rezultaty badań wskazują na znaczną stabilizację w rodzicielskim przekazie wartości rodzinnych i przekonań na temat świata. Zróżnicowanie międzypokoleniowe zaobserwowano w zakresie wartości materialistycznych.

Słowa kluczowe: familizm, materializm, rodzina, światopogląd, transmisja międzypokoleniowa

Abstract: The aim of the research was to analyze the relationships between family and material values and the worldview of parents and their adult children. 68 parents (34 women and 34 men) and their 51 adult children (33 women and 18 men) participated in the study. Parents were in middle and late adulthood (41-67 years), while their children were in early adulthood (18-30 years). The following psychological questionnaires were used: the Material Values Scale (MVS_PL) in the Polish adaptation of Górnik-Durose (2016), the Scale of World Assumptions Scale in the Polish adaptation of Załuski and Gajdosz (2012), the Familism Scale in the Polish study by Wałęcka-Matyja (2020) and a questionnaire. The obtained research results indicate a significant stabilization in the parental transmission of family values and beliefs about the world. Intergenerational differentiation was observed in terms of materialistic values.

Keywords: familism, family, materialism, intergenerational transmission, worldview

1. Wprowadzenie

Proces transmisji międzypokoleniowej określany jest jako ciągłość (podobieństwo) w przekazywaniu postaw, przekonań oraz wzorców zachowań zachodzących w obszarze środowiska rodzinnego. Dotyczy on również wartości oraz norm czy cech osobowości, a nawet podobieństwa fizycznego między rodzicami a dziećmi (Farnicka, Liberska, 2014). W procesie transmisji międzypokoleniowej przekazywane są szeroko pojęte doświadczenia i wsparcie między generacjami rodzinnymi. Sprawia to, że możliwa staje się realizacja zadań traktowanych jako wartościowe,

nawet jeśli we wcześniejszych pokoleniach ich nie podejmowano lub robiono to w odmienny niż dotychczas przyjęty sposób (Farnicka, 2016). Familiolodzy są zgodni, że proces transmisji międzypokoleniowej jest złożony i zaliczają go do zjawisk psychologicznych klasyfikowanych jako nieostre (Elżanowska, 2012; Farnicka, Liberska, 2014; Rostowska, 1995). Warto dodać, że problematykę transmisji rodzinnej jako pierwszy podjął Bowen (1978), zwracając uwagę na rodzinne determinanty przejmowania struktur, traktowanych jako podwaliny tożsamości oraz wpływające na sposób percepcji oraz reakcji w odpowiedzi na zmieniającą się rzeczywistość.

W literaturze przedmiotu dominuje pogląd, że dla przebiegu transmisji międzypokoleniowej kluczowe znaczenie ma proces socjalizacji (Godawa, 2020; Rozenbajgier, 2016; Rostowska, 1995). Ujmowany jako złożony, niesamoistny proces uczenia się powoduje, że człowiek z istoty biologicznej staje się istotą społeczną, przynależącą do określonego kręgu kulturowego i społeczności. W trakcie tego procesu uczenia się przyswajane są między innymi umiejętności stanowiące podstawę kształtowania i przejawiania prawidłowych interakcji społecznych, zaznajamia się z rolami społecznymi, rozumienia języka oraz symboli obecnych w danym społeczeństwie (Szlendak, 2015). Jednostka poznaje także normy, zachowania oraz wartości obecne w kulturze, które w decydujący sposób wpływają na rozwój jej systemu wartości, na poziom aspiracji i cele życiowe. Jak wskazuje Rostowska (1995) długoterminowe skutki procesu transmisji pokoleniowej ujawnia się w dokonywanych wyborach oraz zachowaniach realizowanych w przyszłości przez kolejną generację.

Przyjmuje się, że rodzice w procesie transmisji międzypokoleniowej, poprzez specyficzny (o cechach aksjologicznego) kontakt z dziećmi przekazują im te wartości, które uważają za najważniejsze. Zakłada się, że w środowisku rodzinnym relacje interpersonalne i sytuacje rodzinne są nacechowane aksjologicznie, a przekaz wartości zachodzi nieprzerwanie, w każdym momencie codzienności. Członkowie systemu rodzinnego tkwią bowiem w silnych, z zasady, o charakterze pozytywnym wzajemnych relacjach, mają określoną pozycję i pełnią jednocześnie wiele ról (Elżanowska, 2012). Za niezwykle ważny czynnik facylitujący bądź ograniczający przyjmowanie transmitowanych w rodzinie wartości uważa się jakość atmosfery rodzinnej. Za przejawy korzystnej atmosfery rodzinnej uznaje się prezentowanie przez rodziców prawidłowych postaw, zarówno tych światopoglądowych, jak i wychowawczych oraz występowanie pozytywnej relacji interpersonalnej między nimi (Pokrzywnicka, 2011). W dużej mierze to od jej jakości zależy czy wartości ważne dla rodziców będą wywierały wpływ na zachowanie dziecka, niezależnie od jego wieku z uwagi na fakt, że rodzina stanowi dla niego prymarną grupę odniesienia (Wałęcka-Matyja, 2013).

Z perspektywy psychologicznej szczególnie istotnym jest przebieg transmisji międzypokoleniowej zachodzącej w obszarze wartości. System wartości człowieka stanowi bowiem swoisty filtr poznawczy, wykorzystywany do opisu i oceny świata. Wartości pełnią także funkcję regulacyjną względem podejmowania świadomego oraz celowego działania. Ważną kwestię stanowi zatem przyjęcie rozumienia pojęcia wartości. W niniejszej pracy przyjęto, że *wartość* stanowią przekonania dotyczące pożądanych stanów docelowych lub zachowań wykraczających poza standardowe sytuacje. Mają one wpływ na dokonywane wybory oraz wartościowanie (zdarzeń, zachowań). Są usystematyzowane według hierarchii ważności (Wojciszke, 2014, s. 546).

Podjęta w pracy problematyka obejmuje rozważania nad procesem transmisji międzypokoleniowej obejmującym wartości rodzinne, materialne oraz światopogląd.

Familizm (*ang.* familism) ujmuje się jako wartość kulturową opisującą sposób, w jaki jej członkowie wyrażają swoje przywiązanie do rodziny oraz doceniają jej wartość. Podkreśla się, że choć bliskie relacje rodzinne uważane są za ważne i trudne do zastąpienia we wszystkich społeczeństwach, to rodziny różnicuje ekspresja, nasilenie oraz zakres wyrażania ich wartości, w zależności od osadzenia w danej kulturze (Campos, Ullman, Augilera, Schetter, 2014). Familizm jest uznawany za wartość akcentującą ciepłe, życzliwe, wspierające relacje rodzinne oraz priorytetowe traktowanie potrzeb rodziny ujmowanej jako całość nad potrzeby własne (Campos i in., 2008). Badacze uważają, że jest on bardziej uniwersalny niż specyficzny dla określonej grupy (Hardway, Fugini, 2006; Campos i in., 2014). Obejmuje on bowiem normy społeczne, postawy oraz zachowania (Sabogal, Marin, Otero-Sabogal, Vanoss Marin, Perez-Stable, 1987). Wysokie nasilenie familizmu u członków rodziny świadczy o tym, że mają oni poczucie obowiązku wobec rodziny, traktują ją jako główne źródło wsparcia emocjonalnego i instrumentalnego, doceniają znaczenie wzajemnych relacji interpersonalnych, a podejmując ważne decyzje biorą pod uwagę zdanie pozostałych członków rodziny. Członkowie rodzin starają się także zachowywać w sposób nie przynoszący rodzinie wstydu oraz z pełną świadomością

godzą się na podporządkowanie indywidualnych preferencji na rzecz potrzeb rodziny (Sabogal i in., 1987). Badania nad rodzinami latynoskimi wskazują, że w zakresie transmisji międzypokoleniowej familizmu zachodzą różnice. Stwierdzono, że familizm matki silniej wpływał na córki. Z kolei familizm ojców bardziej oddziaływał na synów. Uważa się, że ma to związek z procesem socjalizacji, w którym ojcowie pozwalają na więcej swobody i kształtowanie indywidualizmu synom, natomiast matki kształtują u córek przekonanie, że powinny pełnić rolę kapłanek rodziny, być osobami poświęcającymi swój czas i indywidualny rozwój dla dobra rodziny (Flook, 2011). Obserwuje się, że w zakresie nasilenia i jakości przejawianych wartości rodzinnych występują różnice międzypłciowe. Kobiety częściej niż mężczyźni ujawniają orientację na relacje rodzinne, co wiąże się z podejmowaniem wielu działań istotnych z punktu widzenia utrzymywania więzi rodzinnych (Updegraff, McHale, Whiteman, Thayer, Delgado, 2005). Badania zrealizowane przez Farnicką (2016) konfirmują różnice między kobietami i mężczyznami w ich podejściu do uznawania wartości przekazywanych przez starsze pokolenia. Stwierdzono, że kobiety dążą do przekazywania wartości tradycyjnych, czyli takich, jakie w ich ocenie ujawniały się w domu rodzinnym, natomiast mężczyźni wykazują większą skłonność do wprowadzania zmian w podejściu do rodzicielstwa. U kobiet zaobserwowano zgodność w ciągłości trzech pokoleń, a u mężczyzn ta zgodność i spójność nie wystąpiła. Wskazuje to na znacznie osłabiony przekaz międzygeneracyjny w przypadku mężczyzn.

Kolejną zmienną psychologiczną analizowaną w aspekcie transmisji międzypokoleniowej stanowi materializm. Rozumiany jako przekonanie o nadmiernym znaczeniu dóbr materialnych i silnie związany z postawą konsumpcjonizmu. Mianem materialisty określa się człowieka, który nadmiernie gromadzi dobra, konsumuje usługi, przedmioty, zapewniając sobie głównie dobrobyt materialny. Jak wskazują bowiem rezultaty badań materializm silnie i negatywnie wiąże się ze szczęściem, doświadczaniem dobrostanu, satysfakcją z życia oraz wartościami z poziomów intra- i interpersonalnego (Kasser, 2002;

Kasser, Ryan, 1996). Przyjmuje się, że materializm w ujęciu wartości ukierunkowującej ludzkie wybory i zachowania w różnych okolicznościach nabywany jest głównie w środowisku rodzinnym, w procesie socjalizacji konsumenckiej (Dykalska-Bieck, Lipowska, Zawadzka, 2019; Górnik-Durose, 2007). Psychologowie uważają, że decyzje podejmowane przez rodziców w sferze ekonomicznej znacząco wpływają na odroczone w czasie decyzje ich dzieci. Obserwacja wzorców rodzicielskich zachowań ekonomicznych sprzyja kształtowaniu u dziecka wiedzy o oszczędzaniu, sposobach gospodarowania pieniędzmi czy poszukiwaniu produktów w dobrych cenach i jakości (Dybowska, 2019). Dotychczasowe wyniki badań podejmujące problematykę transmisji międzypokoleniowej w zakresie materializmu dotyczyły głównie związków między stylami wychowania a materializmem (Carlson, Gossbart, 1988; Poraj-Weder, 2018) czy między postawami rodzicielskimi a materializmem (Dykalska-Bieck i in., 2017; Górnik-Durose, Dziedzic, 2013).

Ostatnią z rozpatrywanych zmiennych psychologicznych podlegających transmisji międzypokoleniowej jest światopogląd. Jest on określany jako zbiór przekonań oraz opinii, jakie jednostka posiada na temat otaczającego świata, który postrzega jako względnie stały. Źródło opinii stanowi szeroko pojęte środowisko, czyli inni ludzie, poglądy pochodzące z różnych dziedzin kultury, filozofii, religii czy nauki. Światopogląd przyczynia się do jakości i przebiegu adaptacji poznawczej człowieka odnośnie doświadczanych sytuacji i wydarzeń. W rozumieniu pojęcia *światopoglądu* przyjętego w pracy za Załuskim i Gajdoszem (2012) wyróżniono następujące wymiary, które się na niego składają. Należą do nich: sprawiedliwość, życzliwość ludzi, przypadkowość, życzliwość otaczającego świata, własna wartość, szczęście, kontrola zdarzeń negatywnych oraz kontrola własnego zachowania (Gajdosz, Załuski, 2012). W okresie wczesnej ontogenezy światopogląd jest kształtowany przez zachowania podejmowane przez rodziców. Wpływają one nie tylko na zachowania dzieci, ale także kształtują ich systemy przekonań, np. świat jest bezpieczny a ludzie życzliwi (Schaffer, 2021).

2. Cel badań

Celem pracy było ustalenie, czy zachodzi transmisja w zakresie wartości rodzinnych, materialnych i światopoglądu między rodzicami a ich dorosłymi dziećmi. W związku z określonymi celami badania sformułowano trzy pytania badawcze.

1. Czy i w jakim zakresie wartości rodzinne, materializm i światopogląd rodziców warunkują wartości ich dorosłych dzieci?
2. Czy i w jakim zakresie wartości rodzinne, materializm i światopogląd matek warunkują wartości ich dorosłych dzieci?
3. Czy i w jakim zakresie wartości rodzinne, materializm i światopogląd ojców warunkują wartości ich dorosłych dzieci?

W związku z przedstawionymi pytaniami badawczymi sformułowano następujące hipotezy badawcze:

- H1. Występuje transmisja międzypokoleniowa w zakresie wartości rodzinnych między rodzicami a dorosłymi dziećmi.
- H1.1. Występuje transmisja międzypokoleniowa w zakresie wartości rodzinnych między matkami a dorosłymi dziećmi.
- H1.2. Występuje transmisja międzypokoleniowa w zakresie wartości rodzinnych między ojcami a dorosłymi dziećmi.
- H2. Występuje transmisja międzypokoleniowa w zakresie światopoglądu między rodzicami a dorosłymi dziećmi.
- H2.1. Występuje transmisja międzypokoleniowa w zakresie światopoglądu między matkami a dorosłymi dziećmi.
- H2.2. Występuje transmisja międzypokoleniowa w zakresie światopoglądu między ojcami a dorosłymi dziećmi.
- H3. Występuje transmisja międzypokoleniowa w zakresie wartości materialnych między rodzicami a dorosłymi dziećmi.

- H3.1. Występuje transmisja międzypokoleniowa w zakresie wartości materialnych między matkami a dorosłymi dziećmi.
- H3.2. Występuje transmisja międzypokoleniowa w zakresie wartości materialnych między ojcami a dorosłymi dziećmi.

3. Metoda

3.1. Osoby badane

W badaniu uczestniczyło 119 dorosłych osób. W tej liczbie ujęto 68 rodziców (34 kobiet i 34 mężczyzn) oraz 51 dorosłych dzieci (33 kobiet oraz 18 mężczyzn). Rodzice znajdowali się w okresie średniej i późnej dorosłości (41-67 lat), natomiast ich dzieci znajdowały się w okresie wczesnej dorosłości (18-30 lat). Większość badanych, czyli 76% (n=90) osób zadeklarowało, że mieszka w mieście, natomiast 24% (n=29) badanych odpowiedziało, że ich miejsce zamieszkania to wieś. W zakresie poziomu wykształcenia 57,2% (n=68) badanych zadeklarowało posiadanie wykształcenia wyższego, 30,3% osób (n=36) legitymowało się wykształceniem średnim ogólnokształcącym, a 12,5% (n=15) wykształceniem średnim zawodowym. Rozpatrując sytuację zawodową badanych osób stwierdzono, że 71,4% (n=85) z nich to osoby aktywne zawodowo. Natomiast 28,6% (n=34) to osoby uczące się. Analiza oceny sytuacji materialnej przez badanych wskazała, że 46,3% (n=55) badanych oceniło ją jako dobrą, 32,7% (n=39) jako przeciętną, a 21% (n=25) jako bardzo dobrą.

3.2. Procedura i materiały

Badania przeprowadzono w latach 2020-2021, metodą CAWI. Dla uczestników badania wygenerowano Kody Rodziny¹, które umożliwiły pogrupowanie rodzin biorących udział w projekcie naukowym. Informacje o anonimowości badania, dobrowolności, celach naukowych, oraz zapewnienie, że są prowadzone zgodnie z zasadami etyki zawodu psychologa

¹ Badania przeprowadziła uczestniczka seminarium magisterskiego.

umieszczono na stronie generującej kody oraz na tytułowej stronie ankiety, gdzie badani mogli wyrazić zgodę na swój udział w badaniu ze świadomością, że w każdej chwili mogą je przerwać, bez ponoszenia konsekwencji swej decyzji.

Wykorzystano trzy kwestionariusze psychologiczne o dobrych właściwościach psychometrycznych oraz ankietę.

Skala Wartości Materialnych (MVS_PL) autorstwa Richinsa, Dawsona (1992) w polskiej adaptacji Górnika-Durose (2016) posłużyła do zbadania materializmu. MVS_PL składa się (zależnie od wersji) z 6, 9 lub 15 stwierdzeń. Tworzą one trzy podskale – Centralność, Sukces, Szczęście. Centralność odnosi się do lokowania dóbr materialnych w centrum aktywności życiowej. Sukces obrazuje postrzeganie posiadania dóbr materialnych jako sukcesu życiowego. Natomiast ostatnia z wymienionych podskal - Szczęście, określa posiadanie dóbr materialnych jako gwarancję szczęścia i satysfakcji życiowej. W badaniach wykorzystano 9-cio itemową wersję narzędzia. Rzetelność MVS_PL mierzona za pomocą wskaźnika zgodności wewnętrznej α -Cronbacha jest zadowalająca, szczególnie w odniesieniu do pełnej skali we wszystkich testowanych wersjach (0,74 - 0,84) (Górnika-Durose, 2016).

Skala Założeń Wobec Świata (Janoff-Bulman, 1989) w polskiej adaptacji Załuskiego i Gajdosza (2012) została zastosowana do oceny wpływu ważnego zdarzenia życiowego na struktury poznawcze człowieka oraz na podejmowane przez niego procesy adaptacyjne. Narzędzie składa się z 32 stwierdzeń i mierzy osiem przekonań, tj. Sprawiedliwość, Życzliwość ludzi, Przypadkowość, Życzliwość otaczającego świata, Własna wartość, Szczęście, Kontrola zdarzeń negatywnych i Kontrola własnego zachowania. Badany udziela odpowiedzi na 6-punktowej skali. Współczynnik α -Cronbacha dla całej skali wynosi 0,861 (Załuski, Gajdosz, 2012).

Skala Familizmu (Knight, Gonzalez i in., 1987) w polskim opracowaniu Wałęckiej-Matyja (2020) pozwala na pomiar sześciu wymiarów wartości rodzinnych, do których zaliczane są: Szacunek, Religia, Wsparcie rodzinne (wartości z nurtu tradycyjnego) oraz Sukces Materialny i osiągnięcia oraz Indywidualizm (wartości z nurtu indywidualistycznego).

Narzędzie składa się z 44 itemów odnoszących się do tego, co ludzie mogą myśleć i w co wierzyć. Współczynniki α -Cronbacha osiągnęły wysokie wartości dla wymiarów Szacunek (0,91), Sukces materialny i osiągnięcia (0,87) i Religia (0,95). Rzetelność skali Indywidualizmu wynosi 0,63, a dla skali Wsparcia rodzinnego 0,70 (Wałęcka-Matyja, 2020).

Ankieta pozwoliła na zebranie danych dotyczących następujących kwestii: rola w rodzinie pochodzenia (rodzic, dziecko), płeć, wiek, miejsce zamieszkania, poziom wykształcenia, sytuacja zawodowa, ocena ważności bliskich więzi rodzinnych, ocena zadowolenia z sytuacji materialnej.

Analizę transmisji międzypokoleniowej wartości przeprowadzono w dwóch etapach. W pierwszym z nich obliczono wartości współczynników korelacji wewnątrzklasowej. Wartości współczynników korelacji wewnątrzklasowej nie tylko dotyczą liniowej zależności pomiędzy analizowanymi zmiennymi, ale również weryfikują istnienie systematycznych różnic w zakresie poziomu porównywanych wyników. Istotna statystycznie wartość współczynnika korelacji wewnątrzklasowej pomiędzy wynikami otrzymanymi przez rodziców i wynikami uzyskanymi przez ich dorosłe dzieci oznacza zatem nie tylko zachodzenie liniowej korelacji pomiędzy tymi wynikami, ale również zbliżony poziom wyników w obu grupach. Wartość współczynnika korelacji wewnątrzklasowej analizowano jako wskaźnik transmisji międzypokoleniowej. Dla zmiennych, dla których nie otrzymano istotnych statystycznie wartości współczynnika korelacji wewnątrzklasowej w drugim etapie analizy przeprowadzono analizę korelacji w oparciu o współczynniki korelacji Pearsona lub współczynniki korelacji ρ Spearmana (w zależności od spełnienia założenia o normalnym rozkładzie analizowanych zmiennych) oraz analizę różnic w zakresie poziomu analizowanych zmiennych w oparciu o test t Studenta dla prób zależnych lub o wartość testu Wilcoxon (również w zależności od spełnienia założenia o rozkładzie normalnym). Analizy przeprowadzono odrębnie dla par rodzice – dorosłe dzieci, matki – dorosłe dzieci i ojcowie – dorosłe dzieci. W analizie danych wykorzystano program komputerowy IBM SPSS 27, na licencji Uniwersytetu Łódzkiego.

4. Rezultaty

4.1. Weryfikacja założenia o normalnym rozkładzie analizowanych zmiennych

W tabeli 1 przedstawiono wartości testu Shapiro-Wilka, za pomocą którego zweryfikowano założenie o normalnym rozkładzie analizowanych zmiennych. Analizy przeprowadzono dla całej badanej próby, tj. dla par rodzice-dzieci, a także dla par matki - dzieci i ojcowie-dzieci. Oznaczono istotne statystycznie odchylenia od rozkładu normalnego.

4.2. Związki między wartościami rodziców i wartościami dzieci

W tabeli 2 przedstawiono wartości współczynników korelacji wewnątrzklasowej dla par rodzice – ich dorosłe dzieci.

Rozpatrując otrzymane rezultaty (tabela 2) stwierdzono, że wystąpiły istotne statystycznie dodatnie wartości współczynników korelacji wewnątrzklasowej dla wszystkich wymiarów wartości rodzinnych, mierzonych przy wykorzystaniu SF oraz dla większości kategorii przekonań o świecie, mierzonych przez kwestionariusz WAS, z wyjątkiem wyników na skali Sprawiedliwość i wyników na skali Własna wartość. Otrzymano więc rezultaty zgodne z hipotezą o transmisji pokoleniowej w odniesieniu do wyżej wymienionych zmiennych.

Nie otrzymano istotnych statystycznie wartości współczynników korelacji wewnątrzklasowej w przypadku wszystkich zmiennych mierzonych przez kwestionariusz MVS-9, określający wartości materialistyczne. W tabeli 3 przedstawiono współczynniki korelacji pomiędzy wartościami otrzymanymi przez rodziców i wartościami otrzymanymi przez dzieci dla zmiennych, w przypadku których nie stwierdzono istotnych statystycznie wartości współczynników

Tabela 1. Weryfikacja założenia o normalnym rozkładzie analizowanych zmiennych

Kwestionariusz		Rodzice		Dzieci		Matki		Dzieci		Ojcowie		Dzieci	
		S-W	p	S-W	p	S-W	p	S-W	p	S-W	p	S-W	p
SF	Szacunek	0,97	0,502	0,98	0,745	0,96	0,178	0,98	0,721	0,97	0,370	0,98	0,772
	Sukces materialny i osiągnięcia	0,92	0,018	0,96	0,217	0,94	0,067	0,96	0,309	0,96	0,239	0,97	0,551
	Indywidualizm	0,87	0,001	0,78	0,001	0,95	0,081	0,79	0,001	0,88	0,001	0,77	0,001
	Religia	0,97	0,537	0,89	0,002	0,97	0,361	0,88	0,001	0,94	0,082	0,86	0,001
	Wsparcie rodzinne	0,95	0,137	0,96	0,161	0,96	0,232	0,96	0,231	0,96	0,179	0,96	0,191
MVS-9	Sukces	0,93	0,023	0,96	0,203	0,92	0,017	0,96	0,210	0,91	0,011	0,96	0,205
	Szczęście	0,96	0,276	0,92	0,016	0,95	0,136	0,91	0,010	0,96	0,328	0,92	0,014
	Centralność	0,99	0,909	0,95	0,108	0,94	0,060	0,95	0,081	0,95	0,129	0,95	0,142
WAS	Życzliwość ludzi i otaczającego świata	0,97	0,569	0,97	0,430	0,96	0,290	0,97	0,543	0,97	0,608	0,97	0,603
	Kontrola własnego zachowania	0,96	0,184	0,95	0,132	0,97	0,458	0,95	0,130	0,97	0,460	0,96	0,303
	Szczęście	0,97	0,315	0,94	0,045	0,97	0,455	0,94	0,052	0,93	0,037	0,93	0,043
	Kontrola zdarzeń negatywnych	0,97	0,432	0,96	0,166	0,98	0,743	0,96	0,190	0,96	0,217	0,97	0,433
	Przypadkowość	0,98	0,840	0,97	0,384	0,96	0,179	0,97	0,374	0,96	0,221	0,97	0,373
	Sprawiedliwość	0,98	0,698	0,83	0,001	0,97	0,420	0,83	0,001	0,98	0,797	0,86	0,001
	Własna wartość	0,91	0,009	0,95	0,078	0,86	0,001	0,94	0,068	0,89	0,002	0,94	0,055

Tabela 2. Wyniki analizy dotyczącej powiązania wartości rodziców i wartości dzieci

Kwestionariusz	Zmienne	<i>r</i>	<i>p</i>
SF	Szacunek	0,41	0,006
	Sukces materialny i osiągnięcia	0,33	0,022
	Indywidualizm	0,61	0,001
	Religia	0,56	0,001
	Wsparcie rodzinne	0,56	0,001
MVS-9	Sukces	0,08	0,310
	Szczęście	0,06	0,369
	Centralność	0,14	0,200
WAS	Życzliwość ludzi i otaczającego świata	0,36	0,015
	Kontrola własnego zachowania	0,28	0,050
	Szczęście	0,37	0,013
	Kontrola zdarzeń negatywnych	0,44	0,003
	Przypadkowość	0,43	0,004
	Sprawiedliwość	-0,09	0,691
	Własna wartość	-0,24	0,920

r – wartość współczynnika korelacji wewnątrzklasowej; *p* – istotność statystyczna

Tabela 3. Współczynniki korelacji pomiędzy wartościami otrzymanymi przez rodziców i wartościami otrzymanymi przez dzieci dla zmiennych, w przypadku których nie stwierdzono transmisji międzypokoleniowej

Kwestionariusz	Zmienne	<i>r/p</i>	<i>p</i>
MVS-9	Sukces	0,09	0,621
	Szczęście	0,08	0,661
	Centralność	0,14	0,401
WAS	Sprawiedliwość	-0,08	0,660
	Własna wartość	-0,24	0,165

r – wartość współczynnika korelacji *r* Pearsona; *p* – wartość współczynnika korelacji *p* Spearmana; *p* – istotność statystyczna

korelacji wewnątrzklasowej zgodnych z hipotezą o transmisji międzypokoleniowej. Zmienne, których rozkład odbiegał od rozkładu normalnego analizowano w oparciu o wartości współczynników korelacji *p* Spearmana. Pozostałe zmienne analizowano za pomocą współczynników korelacji *r* Pearsona. Rozpatrując wyniki zawarte w tabeli nr 3 nie stwierdzono istotnych statystycznie korelacji.

W tabeli 4 przedstawiono średnie wartości otrzymane przez rodziców i średnie wartości otrzymane przez dzieci dla zmiennych, w przypadku których nie stwierdzono istotnych statystycznie wartości współczynników korelacji wewnątrzklasowej zgodnych z hipotezą o transmisji międzypokoleniowej

Tabela 4. Średnie wartości otrzymane przez rodziców i średnie wartości otrzymane przez dzieci dla zmiennych, w przypadku których nie stwierdzono istotnych statystycznie wartości współczynników korelacji wewnątrzklasowej zgodnych z hipotezą o transmisji międzypokoleniowej

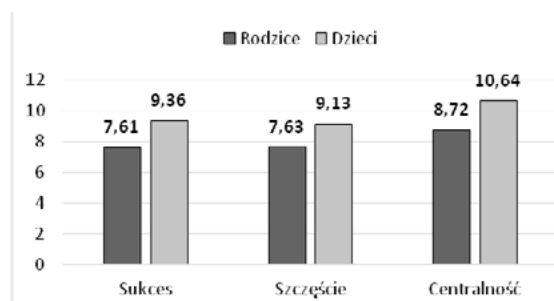
Kwestionariusz	Zmienne	Rodzice		Dzieci		<i>t/Z</i>	<i>p</i>
		<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>		
MVS-9	Sukces	7,61	2,98	9,36	3,51	-2,38	0,023
	Szczęście	7,63	2,43	9,13	2,47	-2,44	0,015
	Centralność	8,72	2,60	10,64	3,04	-3,11	0,004
WAS	Sprawiedliwość	13,18	3,74	13,40	3,46	-0,24	0,807
	Własna wartość	11,49	2,72	12,21	2,70	-1,02	0,316

M – wartość średnia; *SD* – odchylenie standardowe; *t* – wartość testu *t* Studenta dla prób zależnych; *Z* – wartość testu Wilcoxon; *p* – istotność statystyczna

współczynników korelacji wewnątrzklasowej zgodnych z hipotezą o transmisji międzypokoleniowej. Zestawienie uzupełniono wartościami testu t Studenta dla prób zależnych w przypadku zmiennych, których rozkłady nie odbiegały od rozkładu normalnego lub wartościami testu Wilcozona w przypadku zmiennych, których rozkłady odbiegały od rozkładu normalnego.

Stwierdzono, że dorosłe dzieci uzyskały istotnie statystycznie wyższe wyniki średnie na skalach Sukces, Szczęście i Centralność niż ich rodzice (por. rys. 1).

4.3. Związki wartości matek i wartości dzieci

Rysunek 1. Średnie wartości wyników na skalach Sukces, Szczęście i Centralność w grupie rodziców i w grupie ich dorosłych dzieci.

W tabeli 5 przedstawiono wartości współczynników korelacji wewnątrzklasowej dla par matki – ich dorosłe dzieci.

Otrzymano istotne statystycznie dodatnie wartości współczynników korelacji wewnątrzklasowej dla większości zmiennych mierzonych przez kwestionariusz SF, z wyjątkiem wyników na skali Sukces materialny i osiągnięcia oraz dla wyników na skalach Szczęście, Kontrola zdarzeń negatywnych i Przypadkowość kwestionariusza WAS. Otrzymano więc wyniki zgodne z hipotezą o transmisji pokoleniowej w odniesieniu do rozpatrywanych zmiennych.

Nie otrzymano istotnych statystycznie wartości współczynników korelacji wewnątrzklasowej w przypadku wszystkich zmiennych mierzonych przez kwestionariusz MVS-9. W tabeli 6 przedstawiono współczynniki korelacji pomiędzy wartościami otrzymanymi przez matki i wartościami otrzymanymi przez dzieci dla zmiennych, w przypadku których

Tabela 5. Wyniki analizy dotyczącej powiązania wartości matek i wartości dzieci

Kwestionariusz	Zmienne	<i>r</i>	<i>p</i>
SF	Szacunek	0,36	0,015
	Sukces materialny i osiągnięcia	0,22	0,099
	Indywidualizm	0,37	0,013
	Religia	0,53	0,001
	Wsparcie rodzinne	0,46	0,002
MVS-9	Sukces	0,02	0,462
	Szczęście	-0,15	0,803
	Centralność	0,16	0,174
WAS	Życzliwość ludzi i otaczającego świata	0,23	0,085
	Kontrola własnego zachowania	0,23	0,092
	Szczęście	0,39	0,010
	Kontrola zdarzeń negatywnych	0,35	0,018
	Przypadkowość	0,40	0,008
	Sprawiedliwość	-0,27	0,946
	Własna wartość	-0,04	0,595

r – wartość współczynnika korelacji wewnątrzklasowej; *p* – istotność statystyczna

Tabela 6. Współczynniki korelacji pomiędzy wartościami otrzymanymi przez matki i wartościami otrzymanymi przez dzieci dla zmiennych, w przypadku których nie stwierdzono transmisji międzypokoleniowej

Kwestionariusz	Zmienne	<i>r/p</i>	<i>p</i>
SF	Sukces materialny i osiągnięcia	0,22	0,205
MVS-9	Sukces	0,02	0,925
	Szczęście	-0,10	0,551
	Centralność	0,16	0,350
WAS	Życzliwość ludzi i otaczającego świata	0,23	0,175
	Kontrola własnego zachowania	0,23	0,188
	Sprawiedliwość	-0,30	0,080
	Własna wartość	-0,04	0,805

r – wartość współczynnika korelacji *r* Pearsona; *p* – wartość współczynnika korelacji *p* Spearmana; *p* – istotność statystyczna

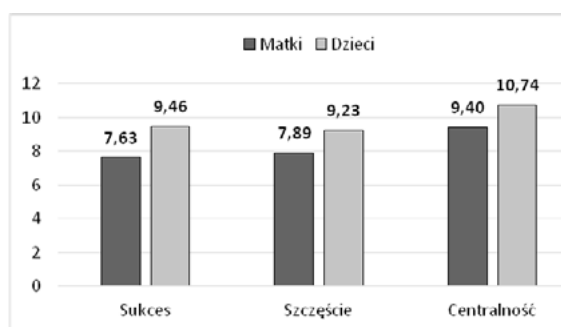
Tabela 7. Średnie wartości otrzymane przez matki i średnie wartości otrzymane przez dzieci dla zmiennych, w przypadku których nie stwierdzono istotnych statystycznie wartości współczynników korelacji wewnątrzklasowej zgodnych z hipotezą o transmisji międzypokoleniowej

Kwestionariusz	Zmienne	Matki		Dzieci		t/Z	p
		M	SD	M	SD		
SF	Sukces materialny i osiągnięcia	30,71	8,89	30,81	8,58	-0,05	0,957
MVS-9	Sukces	7,63	3,28	9,46	3,52	-2,27	0,030
	Szczęście	7,89	2,69	9,23	2,42	-2,05	0,040
	Centralność	9,40	2,58	10,74	3,02	-2,18	0,036
WAS	Życzliwość ludzi	29,34	5,88	28,53	6,27	0,64	0,526
	Kontrola własnego zachowania	16,03	4,22	15,76	3,71	0,32	0,747
	Sprawiedliwość	12,69	3,57	13,39	3,50	-0,35	0,729
	Własna wartość	11,94	3,59	12,14	2,69	-0,26	0,798

M – wartość średnia; SD – odchylenie standardowe; t – wartość testu t Studenta dla prób zależnych; Z – wartość testu Wilcozona; p – istotność statystyczna

nie stwierdzono istotnych statystycznie wartości współczynników korelacji wewnątrzklasowej zgodnych z hipotezą o transmisji międzypokoleniowej. Zmienne, których rozkłady odbiegały od rozkładu normalnego analizowano w oparciu o wartości współczynników korelacji ρ Spearmana. Pozostałe zmienne analizowano za pomocą współczynników korelacji r Pearsona.

Nie stwierdzono istotnych statystycznie korelacji. W tabeli 7 przedstawiono średnie wartości otrzymane przez matki i średnie wartości otrzymane przez dzieci dla zmiennych, w przypadku których nie stwierdzono istotnych statystycznie wartości współczynników korelacji wewnątrzklasowej zgodnych z hipotezą

Rysunek 2. Średnie wartości wyników na skalach Sukces, Szczęście i Centralność w grupie matek i w grupie ich dorosłych dzieci.

o transmisji międzypokoleniowej. Zestawienie uzupełniono wartościami testu t Studenta dla prób zależnych w przypadku zmiennych, których rozkłady nie odbiegały od rozkładu normalnego lub wartościami testu Wilcozona w przypadku zmiennych, których rozkłady odbiegały od rozkładu normalnego.

Stwierdzono, że dorosłe dzieci uzyskały istotnie statystycznie wyższe wyniki na skalach Sukces, Szczęście i Centralność niż ich matki (por. rys. 2).

4.4. Związki wartości ojców i wartości dzieci

W tabeli 8 przedstawiono wartości współczynników korelacji wewnątrzklasowej dla par ojcowie – ich dorosłe dzieci.

Otrzymano istotne statystycznie dodatnie wartości współczynników korelacji wewnątrzklasowej dla wszystkich zmiennych mierzonych przez SF oraz dla wyników na skalach Życzliwość ludzi i otaczającego świata, Szczęście, Kontrola zdarzeń negatywnych i Przypadkowość kwestionariusza WAS. Otrzymano więc wyniki zgodne z hipotezą o transmisji pokoleniowej w odniesieniu do wymienionych wyżej zmiennych.

Nie otrzymano istotnych statystycznie wartości współczynników korelacji wewnątrzklasowej w przypadku wszystkich zmiennych mierzonych przez kwestionariusz MVS-9. W tabeli 9 przedstawiono

Tabela 8. Wyniki analizy dotyczącej powiązania wartości ojców i wartości dzieci

Kwestionariusz	Zmienne	r	p
SF	Szacunek	0,39	0,011
	Sukces materialny i osiągnięcia	0,28	0,050
	Indywidualizm	0,68	0,001
	Religia	0,49	0,002
	Wsparcie rodzinne	0,60	0,001
MVS-9	Sukces	0,13	0,230
	Szczęście	0,19	0,144
	Centralność	0,09	0,305
WAS	Życzliwość ludzi i otaczającego świata	0,36	0,017
	Kontrola własnego zachowania	0,27	0,060
	Szczęście	0,33	0,025
	Kontrola zdarzeń negatywnych	0,40	0,009
	Przypadkowość	0,42	0,006
	Sprawiedliwość	0,10	0,292
	Własna wartość	-0,16	0,819

r – wartość współczynnika korelacji wewnątrzklasowej; p – istotność statystyczna

Tabela 9. Współczynniki korelacji pomiędzy wartościami otrzymanymi przez ojców i wartościami otrzymanymi przez dzieci dla zmiennych, w przypadku których nie stwierdzono transmisji międzypokoleniowej

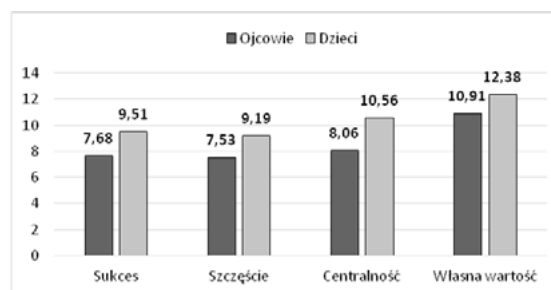
Kwestionariusz	Zmienne	r/ρ	p
MVS-9	Sukces	0,13	0,466
	Szczęście	0,16	0,358
	Centralność	0,09	0,613
WAS	Kontrola własnego zachowania	0,27	0,125
	Sprawiedliwość	0,17	0,345
	Własna wartość	-0,16	0,370

r – wartość współczynnika korelacji r Pearsona;
ρ – wartość współczynnika korelacji ρ Spearmana;
p – istotność statystyczna

współczynniki korelacji pomiędzy wartościami otrzymanymi przez ojców i wartościami otrzymanymi przez dzieci dla zmiennych, w przypadku których nie stwierdzono istotnych statystycznie wartości współczynników korelacji wewnątrzklasowej zgodnych z hipotezą o transmisji międzypokoleniowej. Zmienne, których rozkłady odbiegały od rozkładu normalnego analizowano w oparciu o wartości współczynników korelacji r Spearmana. Pozostałe zmienne analizowano za pomocą współczynników korelacji r Pearsona. Nie stwierdzono istotnych statystycznie korelacji.

W tabeli 10 przedstawiono średnie wartości otrzymane przez ojców i średnie wartości otrzymane przez dzieci dla zmiennych, w przypadku których nie stwierdzono istotnych statystycznie wartości współczynników korelacji wewnątrzklasowej zgodnych z hipotezą o transmisji międzypokoleniowej. Zestawienie uzupełniono wartościami testu t Studenta dla prób zależnych w przypadku zmiennych, których rozkłady nie odbiegały od rozkładu normalnego lub wartościami testu Wilcozona w przypadku zmiennych, których rozkłady odbiegały od rozkładu normalnego.

Stwierdzono, że dorosłe dzieci uzyskały istotnie statystycznie wyższe wyniki na skalach Sukces, Szczęście, Centralność i Własna wartość niż ich ojcowie (por. rys. 3).

Rysunek 3. Średnie wartości wyników na skalach Sukces, Szczęście i Centralność w grupie ojców i w grupie ich dorosłych dzieci.

Tabela 10. Średnie wartości otrzymane przez ojców i średnie wartości otrzymane przez dzieci dla zmiennych, w przypadku których nie stwierdzono istotnych statystycznie wartości współczynników korelacji wewnątrzklasowej zgodnych z hipotezą o transmisji międzypokoleniowej

Kwestionariusz	Zmienne	Ojcowie		Dzieci		t/Z	p
		M	SD	M	SD		
MVS-9	Sukces	7,68	3,34	9,51	3,52	-2,37	0,024
	Szczęście	7,53	2,57	9,19	2,55	-2,513	0,012
	Centralność	8,06	3,44	10,56	3,08	-3,31	0,002
WAS	Kontrola własnego zachowania	16,09	3,98	15,54	3,68	0,68	0,499
	Sprawiedliwość	13,82	5,01	13,65	3,52	-2,34	0,815
	Własna wartość	10,91	2,80	12,38	2,68	-2,05	0,048

M – wartość średnia; SD – odchylenie standardowe; t – wartość testu t Studenta dla prób zależnych; Z – wartość testu Wilcoxon; p – istotność statystyczna

Dyskusja

Problematyka przedstawionych badań odnosiła się do ustalenia, czy i w jakim zakresie wartości rodzinne, materialne oraz światopogląd podlegają transmisji międzypokoleniowej. Podjęte kwestie uznano za interesujące, bowiem z jednej strony opierając się na doniesieniach z badań psychologicznych zawartych w literaturze przedmiotu (Elżanowska, 2012; Farnicka, Liberska, 2014; Mudyń, 2013; Rostowska, 1995) przyjęto, że rozpatrywane zmienne psychologiczne są przekazywane i przyjmowane przez kolejne pokolenia. Jednak z drugiej strony świadomość, że rodzice oraz ich dorosłe dzieci reprezentują różne generacje, dla których charakterystyczne jest odmienne spojrzenie na szybko zmieniający się świat oraz występujące w nim zjawiska nie pozwalała na bezdyskusyjne przyjęcie tego założenia. Baby Boomers i Pokolenie X, które reprezentują rodzice znajdujący się w przedziale wiekowym 41-67 lat to jedne z najstarszych pokoleń w społeczeństwie polskim. Z kolei ich dorosłe dzieci zaliczane są do pokolenia Z (18-30 lat). Zróżnicowanie między generacjami przejawiające się w występowaniu tzw. efektu pokoleniowego polega na odmienności kluczowych doświadczeń życiowych. Sadowski (2018) podaje, że odnoszą się one do kilku najważniejszych kwestii, do których zalicza się: korzystanie z mediów i nowych technologii, preferowanie określonych ty-

pów mediów, zachowanie względem pracodawcy oraz zmiany w zakresie społecznej świadomości i preferencji związane z procesami transformacji socjokulturowej. Współcześnie zachodzące zmiany, obejmujące przestrzeń społeczną, polityczną, kulturową oraz technologiczną modyfikują, a czasem nawet określają na nowo potrzeby współczesnego człowieka, jego marzenia oraz postrzeganie świata wartości. Współczesność opisywana w kategoriach zanikającej ciągłości tradycji, tymczasowości, relatywizmu może sprzyjać tworzeniu się zróżnicowania czy chaosu w świecie wartości (Komorowska, Śniadkowski, 2016).

Przechodząc do syntetycznego ujęcia otrzymanych wyników badań w zakresie występowania związków między wartościami rodziców i wartościami ich dorosłych dzieci należy zauważyć, że transmisji międzypokoleniowej podlegały wszystkie wymiary familizmu, tj. Szacunek, Wsparcie rodzinne, Religia, Sukces materialny i osiągnięcia oraz Indywidualizm, a także większość kategorii przekonań o świecie, tj. Życzliwość ludzi, Przypadkowość, Życzliwość otaczającego świata, Szczęście, Kontrola zdarzeń negatywnych i Kontrola własnego zachowania. Tym samym uzyskane rezultaty potwierdzają założenie o transmisji pokoleniowej w odniesieniu do wymienionych wyżej zmiennych. Widoczna jest znaczna stabilizacja w przekazie wartości rodzinnych. Siła oddziaływań środowiska rodzinnego może wynikać

z zaangażowanej i pozytywnej więzi emocjonalnej z członkami rodziny. Dane z ankiety wskazują, że prawie 97% badanych uważa, że bliskie relacje pomiędzy członkami rodziny są ważne. Przeciwny pogląd zadeklarowało jedynie 3% badanych osób. Przyjmuje się, że współczesna rodzina, pomimo występowania wielu czynników potencjalnie destabilizujących ją społecznie przejawia istotną stałość w zakresie przekazu wartości, zwłaszcza w dwóch najbliższych sobie pokoleniach.

Rezultaty badań nad transmisją pokoleniową przekonań o świecie wskazują na potencjalnie prawidłowo przebiegające procesy adaptacji badanych młodych dorosłych do trudności zachodzących w otaczającej ich rzeczywistości. Kształtowane w środowisku rodzinnym oraz umacniane schematy poznawcze odnoszą się do przekonań o dobroci otaczającego świata, stosowania optymistycznego stylu wyjaśniania zdarzeń zachodzących w życiu oraz przekonania o życzliwej naturze innych ludzi (Życzliwość ludzi, Życzliwość otaczającego świata). Dotyczą także przekonań o wartościowości człowieka (Szczęście, Kontrola własnego zachowania) oraz poglądów na temat sensowności i wytłumaczalności zdarzeń życiowych (Kontrola zdarzeń negatywnych, Przypadkowość). Hipotezy o zachodzeniu transmisji międzypokoleniowej nie potwierdzono natomiast w zakresie przekonań o świecie wyrażonych na skalach Sprawiedliwość oraz Własna wartość, a także wszystkich wymiarów materializmu, tj. Centralność, Szczęście, Sukces. Zauważono, że dorosłe dzieci uzyskały istotnie statystycznie wyższe wyniki w zakresie wartości materialistycznych niż ich rodzice. Oznacza to, że w większym stopniu niż rodzice umiejscawiają dobra materialne w centrum swej aktywności życiowej, uważają, że posiadanie dóbr materialnych stanowi gwarancję szczęścia i osiągnięcia satysfakcji życiowej. Częściej niż rodzice postrzegają także posiadanie dóbr materialnych w kategoriach sukcesu życiowego. Otrzymany rezultat uważa się za interesujący. Sądzi się, że pokolenie Z, do którego należą badani dorośli znajdujący się w przedziale wiekowym od 18 do 30 lat odpowiada w ten sposób na życie w społeczeństwie o rozwiniętej kulturze konsumpcji. Zawadzka wskazuje, że postawy materialistyczne młodych ludzi kształtowane są nie

tylko przez oddziaływania rodzicielskie, ale także kreowane przez media, które pokazują obraz idealnego świata. W reklamach wyraźny i widoczny jest przekaz, że osoba piękna, zdrowa i ubrana zgodnie z aktualnymi trendami mody jest szczęśliwa. Zatem u młodych ludzi wytwarza się przekonanie, o tym, że by osiągnąć szczęście wystarczy coś kupić. Uważa się, że nadmierne obcowanie z mediami izoluje człowieka od bliskich relacji międzyludzkich, pokazuje zniekształcony obraz rzeczywistości i przyczynia się do obniżenia dobrostanu jednostki (Zawadzka, 2013). Sądzi się, że stanowi także realne zagrożenie w zakresie kształtowania systemu wartości, bowiem młodzi ludzie korzystając z dużej ilości treści o różnej jakości, nie zawsze potrafią wykazać się umiejętnością ich prawidłowego wartościowania. Czasami nie mają świadomości albo nie chcą wiedzieć, jak kontent medialny wpływa na ich sposób postrzegania rzeczywistości i podejmowane decyzje (Komorowska, Śniadkowski, 2016).

W świetle uzyskanych rezultatów pytanie o funkcje wyznawanych wartości materialistycznych przez młodych dorosłych wydaje się wyjątkowo interesujące. Nastawienie materialistyczne można bowiem rozpatrywać w dwóch aspektach, pozytywnym i negatywnym (Csikszentmihalyi, Rochberg-Halton, 1981 za: Górnik-Durose, 2007). W pierwszym przypadku materializm jest postrzegany jako narzędzie do osiągnięcia celu. Zatem zdobywanie dóbr materialnych przez młodych dorosłych prowadzi do realizacji potrzeb o charakterze pozamaterialnym, jak np. służących samorealizacji, zaspokojeniu potrzeby bezpieczeństwa finansowego w przyszłości dla siebie i/lub dla rodziny. Z kolei w drugim ujęciu - materializm stwarza sytuację, w której zdobywanie i posiadanie zasobów materialnych stanowi cel sam w sobie, np. by podnieść swój status czy wzbudzić podziw u innych ludzi. Poruszona kwestia może zatem stanowić asumpt do przeprowadzenia kolejnych badań psychologicznych, poszerzających wiedzę psychologiczną na ten temat.

Analizując związki badanych wartości matek i wartości ich dorosłych dzieci odnotowano, że transmisja międzypokoleniowa zachodziła w zakresie wszystkich wymiarów familizmu, poza skalą Sukces materialny i osiągnięcia oraz w obszarze przekonań

o świecie, z wyjątkiem skal Szczęście, Kontrola zdarzeń negatywnych i Przypadkowość. Uzyskane wyniki potwierdzają hipotezę o transmisji pokoleniowej w odniesieniu do wymienionych wyżej zmiennych. Zauważono, że dorosłe dzieci otrzymały istotnie statystycznie wyższe wyniki średnie niż matki na skalach opisujących wartości materialistyczne, tj. Sukces, Szczęście i Centralność.

Ciekawy wynik otrzymano w zakresie nie objętego w istotny sposób transmisją wymiaru Sukces materialny i osiągnięcia. Odnosi się on do wyznawania wartości akcentujących znaczenie osiągnięć materialnych, sukcesu odzwierciedlonego w priorytetyzacji zarabiania pieniędzy oraz dążenie do osiągnięć przez konkurencję. Możliwe, że ta kategoria wartości rodzinnych o charakterze indywidualistycznym ma stosunkowo małe znaczenie dla kobiet funkcjonujących w rolach rodzinnych w sposób zbliżony do wzorca obecnego w kulturach kolektywistycznych. Warto dodać, że porównywane grupy matek i ich dorosłych dzieci osiągnęły zbliżone wyniki w tym zakresie.

Omawiając związki badanych wartości ojców i wartości ich dorosłych dzieci stwierdzono, że odnoszą się one do wszystkich wymiarów familizmu oraz do następujących kategorii przekonań: Życzliwość ludzi i otaczającego świata, Szczęście, Kontrola zdarzeń negatywnych i Przypadkowość. Zatem uzyskane rezultaty potwierdzają hipotezę o transmisji pokoleniowej w odniesieniu do wymienionych wyżej zmiennych. Z kolei w przypadku wartości materialnych transmisja nie ujawniła się. W badaniach własnych dorosłe dzieci uzyskały istotnie statystycznie wyższe wyniki średnie na skalach Sukces, Szczęście, Centralność i Własna wartość niż ich ojcowie. Podczas gdy do problematyki różnic w zakresie znaczenia wartości materialistycznych dla starszych (Baby Boomers, X) i młodszych pokoleń (Z) odniesiono się już we wcześniejszej części dyskusji, na uwagę zasługuje wystąpienie istotnego zróżnicowania w zakresie przekonania o wartościowości jednostki. Młodzi dorośli otrzymali wyższe wyniki średnie na skali Własna wartość niż ich ojcowie. Interpretując uzyskany rezultat można stwierdzić, że młodzi ludzie częściej przejawiali dobre myślenie o sobie, uważając się za jednostkę z natury dobrą, kompetentną, zachowującą się moralnie, działającą efektywnie oraz doświadczającą w życiu

szczęścia. Możliwe, że ujawniony wynik polegający na odmiennej ocenie samego siebie w wymienionych powyżej obszarach stanowi efekt doświadczenia życiowego, szczególnie w zakresie krytycznych wydarzeń życiowych, jak np. rozwód, choroba przewlekła, śmierć rodziców czy utrata pracy. Ojcowie znajdujący się w przedziale wiekowym od 41 do 67 roku życia mają także inne perspektywy na przyszłość niż ich dorosłe dzieci. Mnoga patologia dotykająca osoby znajdujące się w okresie średniej i późnej dorosłości może przyczyniać się do obniżenia poczucia wartości mężczyzny, który dotychczas realizował się głównie w pracy zawodowej, był sprawny fizycznie, a wraz z postępującym upływem czasu stał się emerytem, często doświadczającym dolegliwości bólowych. Można przyjąć, że w jego ocenie, że nic jest już warte starań, bo nie przywróci tego, co zostało utracone.

W końcowej refleksji na temat otrzymanych rezultatów badań warto dodać, że choć przedstawione wyniki badań poszerzają zakres wiedzy psychologicznej o nowe kwestie, to nie są wolne od ograniczeń. W badaniu analizowano dane pochodzące bezpośrednio od rodziców i ich dorosłych dzieci wykorzystując narzędzia samoopisowe. Powszechnie uważa się je za akceptowane i często stosowane w badaniach nad zagadnieniami transmisji międzypokoleniowej (Płopa, 2008), wartości rodzinnych (Knight, Gonzales, Saenz, Bonds, German, Deardorff, 2010), światopoglądu (Gajdosz, Załuski, 2012) i materializmu (Flouri, 2004). Zaznacza się, że mimo, że wszystkie z nich miały dobre parametry psychometryczne, to jednak są one wrażliwe na czynniki sytuacyjne. Podkreśla się, że zaprezentowane wyniki badań obejmują rodziny pełne. Interesującym poznawczo wydaje się podjęcie refleksji naukowej nad transmisją familizmu w rodzinach o zróżnicowanej strukturze, nie tylko nuklearnych, ale także wielopokoleniowych. Innym zagadnieniem wartym podjęcia eksploracji naukowej może być próba określenia, które wartości i w jakim wymiarze są przekazywane przez środowisko rodzinne, między generacjami, a które w sposób pośredniczący przez media.

Reasumując, w społeczeństwie familocentrycznym, jak określa się społeczeństwo polskie rodzina stanowi jedną z najważniejszych wartości, a wartości rodzinne są przekazywane w procesie transmisji

międzypokoleniowej (Walęcka-Matyja, Janicka, 2021). Zaobserwowane obszary podobieństw między rodzicami a ich dorosłymi dziećmi w kwestii znaczenia wartości rodzinnych i światopoglądu wynikają z procesów zachodzących w rodzinie, do których psychologowie zaliczają naśladownictwo, modelowanie oraz identyfikację (Farnicka, Liberska, 2014; Ma-

jewska, 2017). Wpływ na przejmowanie przez dzieci wartości wyznawanych przez rodziców ma również zaproponowana przez Bandurę (za Wojciszke, 2014) teoria społecznego uczenia się oraz ujęcie socjobiologiczne transmisji międzypokoleniowej, zakładające, że dzieci są „naturalnymi spadkobiercami” rodziców w zakresie postaw (Farnicka, Liberska, 2014).

Bibliografia

- Bowen, M. (1978). *Family Therapy in clinical Practice*. New York: Jason Aronson.
- Campos, B., Ullman, J.B., Aguilera, A., Schetter, C.D. (2014). Familism and psychological health: The Intervening Role of Closeness and Social Support. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 20(2), 191–201, <https://doi.org/10.1037/a0034094>.
- Campos, B., Schetter, C.D., Abdou, C.M., Hobel, C.J., Glynn, L.M., & Sandman, C.A. (2008). Familialism, social support, and stress: Positive implications for pregnant Latinas. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 14(2), 155–162, <https://doi.org/10.1037/1099-9809.14.2.155>.
- Carlson, L., Grossbart, S. (1988). Parental style and consumer socialization of children. *Journal of Consumer Research*, 15, 77–94, <https://doi.org/10.1086/209147>.
- Dybowska, E. (2019). Socjalizacja w rodzinie i kultura konsumpcyjna. *Studia Paedagogica Ignatianum*, 22, 67–82, <https://doi.org/10.12775/SPI.2019.2.003>.
- Dykalska-Bieck, D., Lipowska, M., Zawadzka, A.M. (2017). Wychowanie w kulturze konsumpcji. Postawy wychowawcze rodziców a tendencje materialistyczne dzieci 5-6 letnich. *Polskie Forum Psychologiczne*, 4, 636–654 <http://doi.org/10.14656/PFP20170407>.
- Elżanowska, H. (2012). Międzypokoleniowa transmisja wartości w rodzinie. *Studia z Psychologii*, 18, 97–114.
- Farnicka, M. (2016). W poszukiwaniu uwarunkowań transmisji międzypokoleniowej – znaczenie pełnionej roli rodzinnej w kontynuowaniu wzorców rodzicielstwa, (w:) T. Rongińska (red.), *Człowiek w całości kształcie życia: rodzina – edukacja – praca* (s.11–33). Zielona Góra: Wyd. Uniwersytet Zielonogórski.
- Farnicka, M., Liberska, H. (2014). Transmisja międzypokoleniowa – procesy zachodzące na styku pokoleń, (w:) I. Janicka, H. Liberska (red.), *Psychologia rodziny* (185–201). Warszawa: Wyd. Naukowe PWN.
- Flook, L. (2011). Gender differences in adolescents' daily interpersonal events and well-being. *Child Development*, 82, 454 – 461, <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2010.01521.x>.
- Flouri, E. (2004). Exploring the relationship between mothers' and fathers' parenting practices and children's materialist values. *Journal of Economic Psychology*, 25, 6, 743–752, <https://doi.org/10.1016/j.joep.2003.06.005>.
- Gajdosz, M., Załuski, M. (2012). Skala Założeń Wobec Świata – Polska adaptacja i analiza walidacyjna World Assumptions Scale. *Psychoterapia*, 3(162), 17–31.
- Godawa, G. (2020). Wartości w rodzinie zaczerpnięte od dzieci. *Lubelski Rocznik Pedagogiczny* t. XXXIX, 2(39), 63–72, <http://doi.org/10.17951/lrp.2020.39.2.63-72>.
- Górnik-Durose, M. (2016). Polska adaptacja skali wartości materialnych (MVS) - właściwości psychometryczne wersji pełnej i wersji skróconych. *Psychologia Ekonomiczna*, 9, 5–21, <http://doi.org/10.15678/PJOEP.2016.09.01>.
- Górnik-Durose, M. (2007). Nowe oblicze materializmu, czyli z deszczu pod rynnę. *Psychologia. Edukacja i Społeczeństwo*, 4(3), 211–226.
- Górnik-Durose, M., Dziedzic, K. (2013). Specyfika środowiska rodzinnego a orientacja na cele materialistyczne osób o różnych doświadczeniach generacyjnych. *Psychologia Wychowawcza*, 3, 22–37.
- Hardway, C., Fuligni, Andrew J. (2006). Dimensions of family connectedness among adolescents with mexican, chinese, and european backgrounds. *Developmental Psychology*, 42(6), 1246–1258, <https://doi.org/10.1037/0012-1649.42.6.1246>.
- Kasser, T. (2002). *The High Price of Materialism*. Cambridge: MIT Press.
- Kasser, T., Ryan, R.M. (1996). Further examining the American dream: Differential correlates of intrinsic and extrinsic goals. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 22, 280–287, <https://doi.org/10.1177/0146167296223006>.
- Knight, G.P., Gonzales, N.A., Saenz, D.S., Bonds, D.D., German, M., Deardorff, J. (2010). The Mexican American Cultural Values Scales for adolescents and adults. *Journal of Early Adolescence*, 30(3), 444–481, <https://doi.org/10.1177/0272431609338178>.
- Komorowska, B., Śniadkowski, M. (2016). Międzypokoleniowa transmisja wartości. *Scientific Bulletin of Chełm - Section of Pedagogy*, 2, 67–82.
- Majewska, A. (2017). Rodzinna transmisja międzypokoleniowa w świetle teorii transgresji. *Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio*, 2(30), 145–153.
- Mudyń, K. (2013). Jawne i niejawne wartości rodziców a wartości ich dorosłych dzieci, (w:) K. Mudyń (red.), *W poszukiwaniu międzypokoleniowej transmisji wzorców zachowań, postaw i wartości* (85–124). Kraków: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Płopa, M. (2008). *Psychologia rodziny. Teoria i badania*. Kraków: Wyd. Impuls.
- Pokrzywnicka, O. (2011). Wpływ środowiska rodzinnego na rozwój psychiczny i społeczny dziecka. *Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio*, 2(6), 40–53.
- Poraj-Weder, M. (2018). Oddziaływania wychowawcze rodziców a materializm ich dzieci. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*, 569, 3–12, <http://doi.org/10.5604/01.3001.0012.0589>.
- Rozenbajgier, M. (2016). *Międzypokoleniowa transmisja wartości w percepcji studentów*, <http://doi.org/10.24917/24500232.142.6>.
- Rostowska, T. (1995). *Transmisja międzypokoleniowa w rodzinie w zakresie wybranych wymiarów osobowości*. Łódź: Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego.
- Sabogal, F., Marin, G., Otero-Sabogal, R., Vanoss Marin, B., & Perez-Stable, E.J. (1987). Hispanic familism and acculturation: what changes and what doesn't? *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*, 9, 397–412, <https://doi.org/10.1177/07399863870094003>.

- Sadowski, R. Raport Newspoint: Pokolenia w Polsce i potrzeba monitorowania ich rosnącej aktywności, (za:) <https://www.newspoint.pl/blog/raport-newspoint-pokolenia-w-polsce-i-potrzeba-monitorowania-ich-rosnacej-aktywnosci> (dostęp: 07.12.2021).
- Schaffer, R.H. (2021). *Psychologia dziecka*. Warszawa: Wyd. PWN.
- Szlendak, T. (2015). *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*. Warszawa: Wyd. PWN.
- Updegraff, K.A., McHale, S.M., Whiteman, S.D., Thayer, S.M., & Delgado, M.Y. (2005). Adolescent sibling relationships in Mexican American families: Exploring the role of familism. *Journal of Family Psychology*, 19(4), 512–522, <https://doi.org/10.1037/0893-3200.19.4.512>.
- Walęcka-Matyja, K. (2013). Jakość klimatu emocjonalnego rodzin pochodzenia adolescentów jako predyktor ich kompetencji emocjonalnych. *Studia Dydaktyczne*, 24–25, 283–287.
- Walęcka-Matyja, K. (2020). Familism – the concept, measure and importance for mental health. *Psychiatria Polska*, 54(4), 791–806, <https://doi.org/10.12740/PP/108993>.
- Walęcka-Matyja, K., Janicka, I. (2021). *Rodzina jako wartość. Analiza psychologiczna wartości rodzinnych*. Łódź: Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego.
- Wojciszke, B. (2014). *Psychologia społeczna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Zawadzka, A.M. (2013). Aspiracje materialistyczne młodzieży w kontekście preferowanych wartości i dobrostanu. *Czasopismo Psychologiczne*, 19 (1), 7-16.